

GELİBOLULU MUSTAFA B. İBRÂHÎM VE ZUBDETU'L – EMSÂL ADLI ESERİ

Turgay GÖKGÖZ*

Öz: Çalışmamız XVII. yüzyılda yaşamış Osmanlı âlimlerinden biri olan Gelibolulu Mustafa bin İbrahim'in tespit edebildiğimiz iki eserinden biri olan Zubdetu'l-Emsâl'e dairdir. Amacımız, atasözleri ile alakalı bu eseri bilim dünyasına tanıtmak ve özellikle son dönemlerde uluslararası kongrelerde ve sempozyumlarda ilgi çekmeye başlayan atasözlerine ilişkin çalışmalara bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır. Arap atasözleri ile ilgili olan çalışmamız, giriş ve dört ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında mesele dair geniş bir şekilde bilgi verilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde müellifimiz olan Gelibolulu Mustafa bin İbrahim'in hayatı, eserleri ve edebi şahsiyetine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Zubdetu'l-Emsâl adlı eser hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde de Gelibolulu Mustafa bin İbrahim'in eserinde takip ettiği metoda yer verilirken dördüncü bölümde ise nüshaların tavsifi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Atasözleri, Zubdetu'l-Emsâl, Gelibolulu Mustafa bin İbrahim, Yazma Eserler, Arap Edebiyatı.

MUSTAFA BIN İBRAHİM OF GALLİPOLİ AND HIS WORK NAMED ZUBDAT AL-AMSALE

Abstract: Our study focuses on Zubdat al-Amsâl, one of the two known works of 17th century scholar Mustafa bin Ibrahim of Gallipoli. Our aim is to introduce this work on the proverbs to the academic world and to contribute to the studies regarding the proverbs, which recently started to attract attention especially at international congresses and symposiums. Our study regarding the Arabic proverbs comprises of an introduction and four main sections. In introduction we sought to give broad information about the proverb. In the first section we sought to give information about the author Mustafa bin Ibrahim of Gallipoli, his life, works and literary

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (trgy1987@hotmail.com).

personality. In the second section we sought to give information about the work, namely Zubdat al-Amsâl. In the third section we have described the method, through which Mustafa bin Ibrahim of Gallipoli has established the text, and of the work. Finally in the last section the features of the work is given.

Keywords: Arabic Proverbs, Zubdat al-Amsâl, Mustafa bin Ibrahim of Gallipoli, Manuscripts, Arabic Literature.

Giriş

Meseller, genellikle kelimeler arasında senfonik ve ritmik tonların bulunduğu kısa ve özlü ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçe karşılığı daha çok atasözleri olan ve bazen söyleyeni ve nedeni belli, bazen ise belli olmayan kapsamlı ibarelerdir.

Meseller, toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerine ışık tutan yansımalar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Aynı zamanda, toplumların eğitim ve öğretimine de katkıda bulunup rehberlik eden değerlerdir.

Aslında farklı farklı toplumlara ait olan çeşitli kültürlerde aynı ortak paydaya sahip olan atasözlerinin ve deyimlerin varlığı yadsınamaz bir gerçektir. Bazen mesellerde cesaret, cömertlik, nezaket, hikmet, sevgi, muhabbet ve hamaset gibi değerler söz konusu iken, bazen de cimrilik, korkaklık, vefasızlık, ihanet, riya ve tembellik gibi olumsuz özellikler yer almıştır. Bu bağlamda atasözleri ile alakalı önde gelen eserlerin şu şekilde olduğu söylenebilir: es-Sedûsî (ö.195/810-11)'nin *el-Emsal*'i, Ebû 'Ubeyd Kâsım (ö.224/838)'ın *el-Emsâl*'i, Ebû Talib el-Mufaddal (ö.290/904)'ın *el-Fâhîr*'i, İbn 'Abdî Rabbîhi (ö.328/940)'nin *el-'Ikdu'l-Ferîd*'i, el-'Askerî (ö.395/1010)'nin *Cemheretu'l-Emsâl*'i, Ebû'l-Hayr el-Hâşimî (ö.400/1010)'nin *el-Emsâl*'i, el-Meydânî (ö.518/1124)'nin *Mecma'u'l-Emsâl*'i, ez-Zemahşerî (ö.3,538/1144)'nin *el-Mustaksâ fi Emsâli'l-'Arab*; ve el-Yûsî (ö.1102/1691)'nin *Zehru'l-Ekem fi'l-Emsâl ve'l-Hikem* gibi¹.

1. GELİBOLULU MUSTAFA B. İBRÂHİM'İN HAYATI

Tam adı Mustafa b. İbrâhîm olan müellifin kaynaklarda doğum tarihine ilişkin bir bilgiye rastlanılmamıştır. Çanakkale'nin Gelibolu ilçesinde dünyaya geldiği için Gelibolulu nisbesiyle bilinmektedir. Bunun yanı sıra Hanefî, Nakşibendî ve

¹ Hacı Çiçek, "el-Harîrî'nin Maqâmât'ında Geçen Darbimesellerin Analitik Kritiği" *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (41), Konya, 2016, s. 75-76.

Türkî olarak da zikredilmektedir².

Tahsilini İstanbul'da yapan Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm'in neşir hayatı Biga'da geçmiş, hayatının sonuna dek burada medrese hocalığı yapmış ve birçok talebe yetiştirmiştir³. Müellifin h.1024/ m.1615⁴ yılında şehit olduğu ve Çanakkale'nin Bayramiç kazasına bağlı Kutluoba köyüne defnedildiği kaynaklarda geçse ölüm tarihine ilişkin muhtelif tarihler zikredilmektedir⁵.

Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm'in ulaşabildiğimiz iki eserini incelediğimizde müellifin dil âlimi ve edebiyatçı olmasının yanısıra hadis ilmi hususunda da bilgi sahibi olduğunu görmekteyiz. Avâmil şerhleri arasında en meşhur şerhlerden olan *Tuhfetu'l-avâmil* adlı eserinde, müellif “Başlangıçta çolak bir kimsenin yazı yazması nasıl abes ise benim gibi birinin de böyle bir işe kalkışması o kadar abestir”⁶ diyerek tevazu gösterse de nahiv konusunda bilgili olduğunu hatta şerhe eklemelerde bulunduğu görülmektedir. Bunun yanısıra bu eserin yazıldığı dönem itibariyle Osmanlı medreselerinde okutulduğunu ve pek çok baskısının yapıldığını ve talebeler tarafından büyük rağbet gördüğünü belirtmek gerekmektedir⁷.

Müellifin, bir başka eseri ise *Zubdetu'l-emsâl* adlı eserdir. Bu eseri incelendiğinde, müellifin atasözleri konusunda da bilgili olduğu görülen bir durumdur. Müellif, eserin bölümlerinin daha kolay anlaşılması için her bölümün başına sahih hadis-i şerifler eklemiştir. Nitekim buradan hareketle hadis alanıyla ilgilendiği aşikardır. Eserin bölümlerine bakıldığında müellifin; dinî konular, ahlâk, fesahat, ilim, şiir, insani ilişkiler, toplum, bireysellik, zenginlik, fakirlik, sabır gibi pek çok konuyu işleyip bu konular hakkında önce hadis-i şeriflere daha

² Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyetu'l-ârifin**, İstanbul, 1951, c. II, s. 451, Hayreddin Zirikli, **a.g.e.** Dâru'l-ilmî'l-Melâyin, Beyrut, 1992, c. VII, s. 228.

³ Mehmet Yavuz, **Arap Gramerine Dair Eser Yazan Osmanlı-Türk Âlimleri** (XVI-XX. Asırlar), Çantay yay., İstanbul, 2008, s. 312.

⁴ Carl Brockelmann, **Geschichte Der Arabischen Litteratur**, Leiden, E.J.Brill, 1949, c. II, s. 423. Müellifin vefat tarihi zikrettiğimiz şu kaynaklarda 1176/1762 olarak gösterilmektedir: Bağdatlı İsmail Paşa, **dahul-Meknûn**, MEB, İstanbul, 1972, c. I, s. 239, 609; Kehhâle, **Mu'cemu'l-muellifin ve terâcimu musannifi'l-kutubi'l-arabiyye**, c. XI, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1993, s. 237; Zirikli **a.g.e.**, c. XII, s. 228; Bağdatlı İsmail Paşa **Hediyetu'l-ârifin** c. II, s. 451; ancak Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, c. II, Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 32, vefat tarihini h. 1207 yılı olarak gösterilmiştir

⁵ Bursalı Mehmet Tahir, **a.g.e.**, c. II, s. 32.

⁶ Yonis İnanç, “Gelibolulu Mustafa b. İbrahim ve Tuhfetu'l-Avâmil” **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2009, s. 35.

⁷ Yavuz **a.g.e.** s. 312.

sonrasında atasözlerine yer verdiği görülmekte ve müellifin pek çok muhtelif mevzuda bilgisi olduğu anlaşılmaktadır.

1.1. ESERLERİ

Müellifin, *Zubdetu'l-emsâl* adlı eserinden başka *Tuhfetu'l-avâmil* adında bir eseri daha mevcuttur. Bu bölümde yazarın *Tuhfetu'l-avâmil* adındaki eseri hakkında bilgi verilecekken *Zubdetu'l-emsâl* adlı eseri hakkında ise ikinci bölümde bilgi verilecektir. Ulaşabildiğimiz kaynaklarda yazara dair başka bir esere rastlanılmamıştır.

1.1.1. TUHFETU'L-AVÂMİL

Bu eser Birgili Mehmed Efendi'nin nahivle ilgili olan “*Avâmilü'l mi'e*” adlı eserinin şerhidir. İlgililer arasında Avâmil Tuhfesi olarak da tanınmaktadır. Ayrıca avâmil şerhleri arasında en meşhurlarındandır. Bu eserin yazıldığı dönem itibariyle birçok kez baskısı yapılmıştır (Bulak 1243/1827, Matbaa-i Amire, İstanbul 1256/1840). Eserin telif tarihi müellif tarafından belirtilmemiştir⁸. Ancak İlyas Serkis, eserin telif tarihini h.1144 / m.1731 yılı olarak göstermiştir⁹. Mukaddimede, bu şerhi avâmil'i özellikle yeni başlayanların anlamasını kolaylaştırmak amacıyla telif ettiğini belirtmiştir. Bu şerh yazıldığından beri medrese öğrencileri tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Kütüphanelerde yazmaları da bulunan *Tuhfetu'l-ihvan*'ın birçok baskısı yapılmıştır“(Hasip Efendi Süleymaniye), nr. 450; Yazmabağışlar (Süleymaniye), nr.3854/4; Millet Ktp. Ali Emiri (Arabî), nr.4614...)”¹⁰.

İçerik bakımından, müellif eserini üç kısma ayırmaktadır. Birinci kısımda âmiller, ikinci kısımda mamûller, üçüncü kısımda ise amel hakkında bilgi vermektedir. Müellif, eseri incelerken hiçbir noktayı ihmal etmeyip hatta avâmil'e eklemeler dahi yapmıştır¹¹.

⁸ Yavuz, a.g.e. s.280,312.

⁹ Bkz. Serkis, *Mu'cemu'l-matbûati'l-'arabiyye ve'l-mu'arrebbe*, c.II, Kahire, 1928, s 1750.

¹⁰ Yavuz, a.g.e. s.280,312.

¹¹ Inanç, a.g.e., s. 25.

2. GELİBOLULU MUSTAFÂ B. İBRÂHÎM'İN ZUBDETU'L - EMSÂL ADLI ESERİNİN TANITIMI

2.1. ESERİN ADI VE MÜELLİFE AİDİYETİ

“Zubdetun” kelimesi, sarf bakımından فَعْلَةٌ vezninden gelen bir mastardır. Lügat bakımından ise en önemli, en güzel kısım, öz, esas ve asıl gibi anlamlara gelmektedir¹². Emsâl kelimesi ise; mesel kelimesinin kırık çoğulu olarak karşımıza çıkmaktadır ve atasözleri, darbı meseller anlamına gelmektedir¹³. Atasözleriyle ilgili olan bu esere atasözlerin aşlı, esası gibi bir anlam verilmek istenmiştir.

Eserin nüshalarını incelediğimizde bütün nüshalarda *Zubdetu'l-Emsâl* isminin yer aldığını görmekteyiz. Ancak Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi bölümünde 01751 demirbaş numarasına kayıtlı olan nüsha *Zubdetu'l-Emsâl ve'l-Ehâdis ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde Beyazıt kataloğunda yer alan 5381 demirbaş numaralı nüsha *Zubdetu'l-Emsâl li Vukû'iha Umdeti'l-Akvâl* adıyladır.*

Gelibolulu Mustafa b. İbrahim'in ölüm tarihi muhtelif kaynaklarda farklı tarihler olarak yer almaktadır. Ancak müellif hattına erişemediğimiz için intinsah edilmiş en eski tarihli nüshadan yola çıktığımızda müellifin ölüm tarihine yakın olarak verilen ve doğru olarak kabul edebileceğimiz tarih, Carl Brockelmann'a ait olan **Geschichte Der Arabischen Litteratur** adlı eserde yer alan 1024/1615 tarihidir. Bağdatlı İsmail Paşa'nın **İdahul-Meknûn ve Hediyyetu'l-'arifin** adlı eserlerinde ve Hayreddin ez-Zirikli'nin **el-Â'lâm Kâmus Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-'Arab ve'l-Musteşrikîn** adlı çalışmasında müellifin vefatı 1176/1762 tarihi olarak gösterilmektedir. Ancak Bursalı Mehmet Tahir'in **Osmanlı Müellifleri**, vefat tarihini h. 1207 yılı olarak göstermiştir.

Ömer Rıdâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin* adlı eserinde *Tuhfetu'l-'avâmil* adlı eserin h.1144/m.1731¹⁴ yılında vefat etmiş olan Mustafa b. İbrâhîm'e ait olduğunu belirtirken *Zubdetu'l-Emsâl* adlı eserin ise 1176 yılında vefat eden Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm'e ait olduğunu belirtmiştir. Ancak, araştırmamız sonucunda her iki eserin Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm'e ait olduğunu ve müellifin h. 1176 yılında değil h.1024/m.1615¹⁵ yılında vefat etmiş olduğunu saptamış bulunmaktayız.

¹² İbrahim Enis, **Mu'cemu'l-Vasît**, c.II Daru Ahyâi't-Turasi'l-'Arabiyye, Kahire, 1973, s. 388.

¹³ Enis, **a.g.e.**, c. II, s. 388.

¹⁴ Kehhâle, **a.g.e.**, c. XI, s. 236.

¹⁵ Carl Brockelmann, **Geschichte Der Arabischen Litteratur**, c.II, E.J.Brill, Leiden, 1949, s. 423.

Kaynaklarda yer alan 1176/1762 ve 1207/1792 tarihleri muhtemelen o yıllarda yaşamış olan Mustafa b. İbrahim adlı farklı bir **âlime** ilişkindir. Üstelik 1176 tarihini gösteren kimi kaynaklar Gelibolulu ibaresi yerine sadece Mustafa b. İbrahim adını kullanmaktadır. Ayrıca Gelibolulu Mustafa b. İbrahim'in eserini Kanuni Sultan Süleyman Han'a ithaf etmesi ise yine bu dönemde yaşadığına bir emare olarak gösterilebilir.

2.2. TELİF SEBEBİ

Müellif eserde, kelimelerini süslemek ve ifadelerini güzelleştirmek isteyenlere yararlı olsun diye mana ve durumu göz önüne alarak bir mecmua oluşturmak istediğini ve konuşmalarında kullanmak isteyenlerinde bu mecmuadan uygun sözler bulabileceğini bu sayede ifadelerinin olgunluğa ereceğini ifade etmiştir. Bu maksatla da bu eseri kaleme almıştır. Ayrıca eserin Sultan Süleyman Han¹⁶'a (ö.974/1566) bir hediye olması için neşrettiğini de dile getirmektedir¹⁷.

2.3. KONUSU VE İÇERİĞİ

Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm'in iki eserinden biri olan *Zubdetu'l-emsâl* adlı eseri, atasözlerine dair yazılmış kapsamlı bir eserdir. Müellif tarafından eser, yirmi bölüme ayrılmıştır. Her bölümde dinî konulardan, toplumsal konulara kadar pek çok muhtelif mevzu anlatılıp bu konulara dair atasözlerine geniş bir şekilde yer verilmiştir. Bu konuların daha kolay anlaşılması amacıyla da müellif tarafından her bölümün başına hadis-i şerifler eklenmiştir.

Eseri incelediğimizde müellifin mukaddime de belirtmiş olduğu gibi ez-Zemahşerî, el-Meydânî, et-Takiyyu Yûnus el-Mâlikî gibi âlimlerin eserlerinden istifade ettiği ve Nehcu'l-Belağa gibi hikmetli sözlerin bulunduğu eserlerden alıntılar yaptığı görülmektedir. Örneğin; “إِيَّاكُمْ وَ السَّجْعَ فِي الدُّعَاءِ”¹⁸.

Hadis-i şerif'ler başlığı altındaki hadislerin hepsini incelediğimizde ise bu cümlelerin hepsinin hadis-i şerif olmadığını bazılarının Nehcu'l-Belağa, İhyâ'u 'Ulumi'd-dîn, Cemheretu'l-Emsâl, Yetîmetu'd-Dehr gibi çeşitli kaynaklardan alıntılar olduğu tespit edilmiştir. Örneğin; “شَاهِدُ الْأَخْوَالِ، أَعْدَلُ مِنْ شَاهِدِ الْأَقْوَالِ”¹⁹.

¹⁶ Bkz.Feridun Emecen, "Süleyman I", *DIA*, c. XXXVIII, s.62.

¹⁷ Gelibolulu Mustafa b. İbrahim, *Zubdetu'l-Emsâl*, vr. nr. 3a, 4a.

¹⁸ Imam Ebû Hâmid Gazzâlî, *İhyâ'i Ulûmi'd-dîn*, c. I, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1982, s. 306.

¹⁹ Ebû Manşûr Se'âlibî, *Yetîmetu'd-Dehr*, Neşir: Ali Muhammed Abdullatif, c. II, Matba'atu's-Savi, Kahire, s.193

Yirmi bölümden oluşan eserin başlıca konuları bâblara göre aşağıdaki gibi tanzim edilmiştir:

Birinci Bâb:

Sultanlar, komutanlar, vezirler, kadılar, izzet sahipleri, saadet, şerefli olmak, başkanlık, mevki ve elde edilmesi, alçaklık, adalet, insaf, ifrat, siyaset, af, cihat, harp, cesaret, emir sahipleri, itaat, hükümet, kaza, boyun eğme, şehadet, rüşvet, rüşvetçilik ve bununla ilgili konular.

İkinci Bâb:

İslam, iman, salâvat, sözün tutulmaması, zekât, hamd, şükür, doğruluk, salih ameller, hayır ve hasenatlar, niyetler, riya, isyandan sakınma, tövbe ve bununla ilgili konular.

Üçüncü Bâb:

İlim, bilgi, âlimlerin durumları ve âlimlerin arttırılması, ilim talep etmek, çaba ile ilim elde etmek, ders, edebiyat, eser yazmak, ileri gelenlerin sözleri, misaller, fesahat, şiirler, kitabet, hutbe, ezberleme, hat, yazım ve bununla ilgili konular.

Dördüncü Bâb:

Akıl, anlayış, kalp, itaat, idrak, emin olma, zan, feraset, basiret, tetikte olmak, işaret, kontrol, tedbir, tecrübe, iz sürme, hikmet ve bununla ilgili konular.

Beşinci Bâb:

Dua, affetme, korunma, Kur'an okuma, iyimserlik, uğurluluk, uğursuzluk, felaket, sakınma, dostluk, iyilik, kötülük ve ikisinin kıyaslanması, hayırdan gelen bir amelin mükâfatı, kabir ziyaretleri, rüya, dert ve bununla ilgili konular.

Altıncı Bâb:

Güzel ahlak, hoşgörü, cömertlik, tevazu, arkadaşlık, ihsan, akrabalık, yardımlaşma, insanlığa dair güzel âdetler, şefaatchilik, hayâ, edep, şeref, ciddiyet, hayır, doğruluk, güzellik, temizlik ve bununla ilgili konular.

Yedinci Bâb:

Muhabbet, toplum hayatının güzelliği, dostluk, uyumluluk, kardeşlerin halleri, sevenlere destek olma, yararlı olma, zarar, sorunları görme, sosyallik, bireysellik, yalnızlık, kavuşma, ayrılık, sadakat, bağlılık, dostluk, söz, vefa ve bununla ilgili konular.

Sekizinci Bâb:

Sessizlik, sukût, ayıp kelimeleri kullanmama, zalimlik, doğru kelâm, medh, yerme, gıybet, hiciv, azar, hasenat, hayırseverlik, kişinin kendisini medh etmesi, eştirinin nakledilmesi, hakaret ve bunun gibi konular.

Dokuzuncu Bâb:

Dünya, sevinç, gurur, gam, değersizlik, fitne, insan, insan ömrü, ömrün bitişi, zorluğu, kolaylığı, sonsuzluk, ebediyet, sıcaklık, soğukluk, son, cennet, ateş, kıyamet, tembellik, ihmal, gaflet, uyku, uykusuzluk, fırsat, israf ve bunun gibi konular.

Onuncu Bâb:

Sağlık, güvenlik, ömrün kısalığı, hastalık, tıp ilmi, tedavi, yemek, içmek, artırma, azaltma, korunma, yemek çeşitleri, zarar, fayda, âmâ ölüm, başlıca hastalıklardan kaçınma ve bununla ilgili konular.

On birinci Bâb:

Para, zenginlik, kolaylık, güzel giyinme, cömertlik, hediye, yardım, tedbir, israf, nimet, hediyeler ve bununla ilgili konular.

On ikinci Bâb:

Ticarette kazanmak, ziraat, sanayi, talep, çaba, atılganlık, ciddiyet, yorgunluk tamah, hırs, yetinme, umutsuzluk, rica, gaye, sual, bekleme, kazanma, hüsrân, vicdan, yoksulluk, fazlalık, eksiklik ve bununla ilgili konular.

On üçüncü Bâb:

Fakirlik, ihtiyaç, şikâyet, fakirlerin durumları, din, cimrilik, bayağılık, nankörlük, aşâğılık, tevekkül, rıza, kader, kaza ve bununla ilgili konular.

On dördüncü Bâb:

Sabır ve sabırsızlık, tahammül, haram, acele etmeme, danışma, vaaz, nasihat, doğru görüş, doğruluk, özür dilemek, tövbe ve bu ikisinin kabulü ve bununla ilgili konular.

On beşinci Bâb:

Saç, zayıflık, gençlik, babalar, anneler, çocuklar, çocukların eğitimi, akrabalar, bağlılık, sıla-i rahim, kul, komşuluk, komşuların durumları, isimleri, lakapları, künyeleri ve bununla ilgili konular.

On altıncı Bâb:

Kadınlar, güzellikleri, çirkinlikleri, iffetleri, kadınlarla olan münasebetler, evlilik, boşanma ve bununla ilgili konular.

On yedinci Bâb:

Zulm, karanlık, haksızlık, şer, kötü durumlar, rezillik, inat, inatçılık, çelişki, kötülük, kötü ahlak, azarlama, gururlanma, kibirlenme, hayâ azlığı, yenilik, icat, sövme, rekabet, savaş, küfür ve bununla ilgili konular.

On sekizinci Bâb:

Kızgınlık, hiddet, öfke, aptallık, şaka, mizah, ahmaklık, saçmalık, abes, gülme, ağlama, sırları keşfetme, sırları saklama, ifşa etme, örtme, şehvet, otokontrol, şarap, içme, terennüm etmek ve bununla ilgili konular.

On dokuzuncu Bâb:

Yolculuk, arkadaşlık, gurbet, vatan, ev, evin genişliği ve darlığı, komşuluk, ülke, köy, ziyaret, güven, davet, icabet, misafirlik, misafir, ikram, yüceltme, aşâğılama, toplanma ve bununla ilgili konular.

Yirminci Bâb:

Cahillik, ahmaklık, akılsızlık, dikkatsizlik, hata, unutkanlık, adilik, yalan, kıskançlık, düşmanlık, tikslenme, nifak, ihanet, zarar, yanlış anlama, sû-i zan, acele, günah, isyan, isyanla mücadele, güvenilirlik, ihanet, iftira ve bunun gibi konular.

3. GELİBOLULU MUSTAFA B. İBRÂHİM'İN ESERİNDE TAKİP ETTİĞİ METOT

Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm eserine, besmele, hamdele ve salvele ile başlamıştır. Daha sonra kendisinin Allah'ın en fakir kulu olduğunu ve memleketinin Gelibolu olduğunu ifade etmektedir. Atasözlerine ilişkin kapsamlı bir tanımdan sonra eseri niçin telif ettiğine değinen müellif, hangi âlimlerden ve kaynaklardan istifade ettiğini ve eseri telif etmedeki amacını açıklamaktadır. Atasözlerinin alfabetik olarak sıralanmasının konuşma esnasında bir faydasının olmayacağını belirtmiş ve anlamın maksut anlamdan ibaret olduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle konuşmalarında kullanmak isteyenler için bu eseri telif ettiğini ve konuları kolay bulabilmeleri adına da fihrist hazırladığını dile getirmektedir.

Eserin içeriğine bakıldığında müellif, eserini yirmi bölüme ayırmaktadır. Her bölümde farklı konularla ilgili atasözleri bulunmaktadır ve bu atasözlerinin daha kolay anlaşılabilmesi için bu bölümlerin başlarına sahih hadis-i şerif'ler eklemiştir. Ayrıca her babta hangi konuların bulunduğu dair fihrist eklemiştir. Sonuç olarak müellif, her insanın hata yapabileceğini belirtmiştir ve erdem sahibi kişilerden, vermiş olduğu örnekler üzerinden alçakgönüllülükle düzeltme yapmalarını beklemektedir ve Allah'tan af dileyerek “*O, ne güzel vekildir*” demiştir.

3.1. ZUBDETU'L-EMSÂL'DE ZİKREDİLEN MÜELLİFLER

3.1.1 ez-Zemahşerî (ö.538/1144)

Müfessir, muhaddis, dilci, edebiyatçı, nesirci ve kelam âlimi olan Mahmûd b. Ömer b. Muhammed b. Ahmed el-Harezmi ez-Zemahşerî, Harezmi'de Recep ayında dünyaya geldi. Uzun süre Mekke'de kaldı ve kendisine Carullah lakabı verildi. Başka ülkelere de gitti. Sonra Harezmi'de bir köy olan Cürçânî'ye döndü. Mekke'den dönüşü sonrasında arefe gecesinde orada vefat etti. En meşhur eserleri: Kur'an tefsirinde *el-Keşşâf*, *Esâsu'l-belağa*, *el-Mufasssal*, *el-Makâmat*, *el-Cibâl ve'l-Emkine* ve *l-Miyah*, Arapça-Farsça sözlük olan *el-Mukaddime*, dil alanında *Mukaddimetu'l-edeb*, Garibu'l-hadis olarak *ve'l-Faik*, mesel alanında

el-Mustaksâ Mufasssal'ın özeti olan *en-Numuzec*, *Etvaku'l-zeheb*. Zemahşerî, Sibeveyh'inin *el-Kitâb*'ını şerh etti. Ayrıca; Mısır'da basılmış belagata dair, iki cilt eseri mevcuttur. *Keşşâf* ve diğer eserlerinde ise Sûfiye şerhlerini çokça tenkit etmiştir. Mu'tezile mezhebindedir²⁰.

3.1.2. Ahmed b. Muhammed el-Meydanî (ö.518/1124)

“Nişâbur'un Meydan-ı Ziyâd mahallesinde dünyaya geldi. Bu nedenle Meydânî nisbesini aldı. Tahsilini Nişâbur'da yapıp Vâhidî ve Ya'kub b. Ahmed en -Nişâburî gibi âlimlerden İslami ilimler hususunda dersler aldı. Ayrıca sonradan Nişâbur'a gelen Âlim Ali b. Faddâl el-Mücâşî'den dersler gördü. Tahsilinden sonra öğretim hayatına adım atan Meydânî, Ebû Ca'fere el-Beyhakî, Abdulkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî ve Ebû Ya'kub Yûsuf b. Tâhir el-Hûyî gibi âlimler yetiştirdi. Mesel konusunda kaleme almış olduğu meşhur eseri *Mecma'u'l-emsâl*'inden ötürü kendisini kıskananlardan birinin de Zemahşerî olduğu ve aralarında bazı hadiselerin cereyan ettiği kaydedilir. Şairlik yönü de olan Meydânî, hayatının neredeyse tamamını geçirdiği Nişâbur'da 25 Ramazan 518 (5 Kasım 1124) tarihinde vefat etti ve doğduğu mahalledeki mezarlığa defnedildi²¹. Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'ye ait olan ve günümüze kadar ulaşabilen en önemli emsal kitabı olan *Mecma'u'l-emsâl* hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

3.1.2.1 Mecma'u'l-emsâl

Mesel'e dair günümüze değin ulaşan en iyi eser olup 6000'den fazla atasözünün ortaya çıkışı, kullanımı ve bu atasözlerinin kullanımı esnasında dil açısından var olan zorlukların giderilmesine dair geniş bilgilere sahip olan bir eserdir. Eserin 28. ve 29. bablarında Eyyâmu'l-Arab, muhtelif hadisler, dört halife ve kimi önemli şahsiyetlerin vecizeleri yer almaktadır. Eserde Atasözlerin doğuşu incelenirken İslam'dan önceki bazı olaylara da yer verilmesi eserin tarihe dair bilgiler vermesi açısından ehemmiyetini artırmıştır. Ayrıca; eser, Yûsuf b. Tahir el-Hûyî, Kâsım b. Muhammed Ali el-Bakracî ve Akşemseddîn tarafından özetlenmiştir. Bir Osmanlı müellifi tarafından *Nazmu'l-emsâl* adıyla tertip edilmiştir²².

²⁰ Kehhâle, a.g.e, c. III, s. 822, Bağdatlı İsmail Paşa, a.g.e, c. II, s. 402, Ziriklî, a.g.e, c.VII, s. 178.

²¹ Zülfikar Tüccar “el-Meydanî”, *DİA*, c. XXIX, İstanbul, 1991 s. 501; Nihat M. Çetin, “el-Meydânî”, *İ.A.*, c.VIII, s. 177-178.

²² Zülfikar Tüccar “a.g.m”, *DİA*, c. XXIX, İstanbul, 1991, s. 501.

3.1.3. Edip Muhammed b. el-Kâsım el-Hatîb (ö.940/1533)

Muhîddin Muhammed b. el-Hatîb el-Kâsım, h. 940/m.1533 senesinde vefat etti. Müellifin, *Ravdu'l-ahbâri'l-muntehabi min rebî'l-ebrrar* adlı bir eseri mevcuttur. Yazar eserinde İslami ilimlerde yararlı olacak hitabete dair bilgiler olduğunu söylemektedir. Ayrıca eserdeki sevilen bazı kıymetli sözleri çıkarıp bunun yerine *Kutubu'l-udebâ'*dan bilgiler ekleyip eserini elli kısma ayırmıştır. Âşık Çelebi olarak da bilinen el-Mevlâ Muhammed İbn Pir söz konusu eseri Türkçe'ye çevirmiştir. Âşık Çelebi'nin de ölüm tarihi ise bilinmemektedir. Yazar, eserini Sultan II. Selim'e sunmuştur²³.

4. NÜSHALARIN TAVSİFİ

4.1. Hüsrev Paşa Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa bölümünde bulunan bu eser, 00041 demirbaş numarasına kayıtlıdır. Aynı zamanda 1b-58a sayfaları arasındadır. Her sayfa 19 satırdan oluşmaktadır ve 202X112 (130X55)mm. ölçülerindedir. Talik yazı türü ile yazılmıştır. Kitabın ön yüzü kavuniçi rengine de arka yüzü ise beyaz renklidir. Eserin istinsah tarihi ise h.1002/m.1593 olarak verilmiştir.

1b:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ رَبِّ سَيِّرْ أَيْمَانَهُ. الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي زَيَّنَّ عِبَادَهُ بِالْأَلْفَاظِ وَالْأَقْوَالَ وَفَضَّلَهُمْ بِمَا عَلَّمَهُ مِنْ بَدَائِعِ الْحِكْمِ
وَلَطَائِفِ الْأَمْثَالِ. وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِهِ الْمُبْعُوثِ بِمَكَارِمِ الْخِصَالِ الْمُوصُوفِ بِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ وَأَكْرَمِ الْفِعَالِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ
الْمُكْرَمِينَ بِالْفَضْلِ وَالْإِفْضَالِ مَا تَنَابَوْا الْأَيَّامَ وَاللَّيَالِ ...

و بعد فيقول أفقر عباد الرحيم مصطفى بن ابراهيم عفا عنهما الكرم عن بلدة دار الغزاة و المجاهدين و مقام الأولياء
العارفين...

54b:

... أثقل السموات العلى تم جمع زبدة الأمثال و ترتيبه، تعليقه بعون الله المتعالى تم الكتاب بعون الله و حسن توفيقه في
سليخ محرّم الحرام سنة اثني و الف كتبه الفقر على بن عبد الكرم المنفصل عن قضاء

نارده الازديني 1002

²³ Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, c. I, İstanbul, 1997, s. 916.

4.2. Nuru Osmaniye Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi Nuru Osmaniye bölümünde bulunan bu eser, 03932 demirbaş numarasına kayıtlıdır. Aynı zamanda 2b-79b sayfaları arasındadır. Her sayfa 15 satırdan oluşmaktadır. Nesih yazı türü ile yazılmıştır. Kitabın kapağı kahverengi ve sarı renkleri olan desenlere sahiptir. Eser h.1131/m.1718 yılında istinsah edilmiştir.

1b:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. الحمد لله الذي زيّن عباده بالألفاظ والأقوال وفضلهم بما علّمه من بدائع الحكم ولطائف الأمثال. والصلاة على رسوله المبعوث بمكارم الخصال الموصوف بأحسن الأخلاق وأكارم الفعال و على آله وأصحابه المكرّمين بالفضل...
و بعد فيقول أفقر عباد الكرم مصطفى بن إبراهيم عفا عنهما الغفور عن مدينة دار الغزاة و للمجاهدين و مقام الأولياء العارفين ...

78b:

...أعظم الذنوب ما استخف به صاحبه ذنب واحد كثير و الف طاعة قليل. من أذنب ذنبا أخذ به. العصا لمن عصا. الأمين آمن. الخائن خائن. من خان حان البهتان على يرى أثقل من السموات تمت زبدة الأمثال بعون الله تعالى سنة 1131

4.3. Atıf Efendi Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi bölümünde bulunan bu eser risale olup 02135-001 demirbaş numarasına kayıtlıdır. Aynı zamanda 2b-62b sayfaları arasındadır. Her sayfa 15 satırdan oluşmaktadır. Nesih yazı türü ile yazılmıştır. Kitabın kapağı siyah ve sarı renkleri olan desenlere sahiptir. Eserin istinsah tarihi verilmemiştir.

1b:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. الحمد لله الذي زيّن عباده بالألفاظ والأقوال وفضلهم بما علّمه من بدائع الحكم ولطائف الأمثال. والصلاة على رسوله المبعوث بمكارم الخصال الموصوف بأحسن الأخلاق وأكارم الفعال و على آله وأصحابه المكرّمين بالفضل...
و بعد فيقول أفقر عباد الكرم مصطفى بن إبراهيم عفا عنهما الكرم عن مدينة دار الغزاة و للمجاهدين و مقام الأولياء العارفين ...

61b:

أعظم الذنوب ما استخف به صاحبه ذنب و أحد كثير و الف طاعة قليل. من أذنب ذنبا أخذ به. العصا لمن عصا. من تسرع إلى لأمانة فلا يلومنّ على ائمه بالخيانة و لا يقبل الأمانة إلا الخائن و الجنون. الأمين آمن. الخائن خائن. من خان خان. البهتان على برئ أثقل من السموات تم بعصمة بعناية الملك الصمد.

4.4. Yazma Bağışlar Nüşası

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma bağışlar bölümünde 03080-001 demirbaş numarasına kayıtlı olan ve müstensihî belli olmayan bu yazma eser, risale olup 2a-36a sayfaları arasındadır. Her sayfa 17 satırdan oluşup, 210X165 (160X100) mm ölçülerindedir. Ön yüzü sarı renkli olup arka kapağı vişne rengindedir. Her sayfa kırmızı karelerle kaplı olup kimi yerlerde kırmızı keşideler de mevcuttur. Talik yazı türü ile yazılmıştır. Eserin istinsah tarihi verilmemiştir.

1b:

الحمد لله الذي زين عباده بالألفاظ والأقوال وفضلهم بما علمه من بدائع الحكم ولطائف الأمثال. والصلاة على رسوله المبعوث بمكارم الخصال الموصوف بأحسن الأخلاق وأكارم الفعال و على آله و أصحابه المكرمين بالفضل...

36a:

...البهتان على برئ أثقل من السموات . تم الكتاب بعون الله الملك الوهاب و حسن توقيقه...

4.5. Ayasofya Nüşası

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümünde bulunan ve h.1110/m.1698 yılında istinsah edilmiş olan bu eser, 04026 demirbaş numarasına kayıtlıdır. Aynı zamanda 3a-90 b sayfaları arasındadır. Her sayfa 13 satırdan oluşup, 195X118 (140X60) mm. ölçülerindedir. Ön yüzü sarı renkli olup arka kapağı siyah renktedir. Talik yazı türü ile yazılmıştır.

1b:

الحمد لله الذي زين عباده بالألفاظ والأقوال وفضلهم بما علمه من بدائع الحكم ولطائف الأمثال. والصلاة على رسوله المبعوث بمكارم الخصال الموصوف بأحسن الأخلاق وأكارم الفعال و على آله و أصحابه المكرمين بالفضل...

...و بعد فيقول أفقر عباد الرحيم مصطفى بن إبراهيم عفا عنهما الكريم عن مدينة دار الغزاة و للمجاهدين و مقام الأولياء العارفين...

90b:

... تم جمع زبدة الأمثال ترتيبه و تعليقه بعون الله المتعالى في عام جمادى الآخرة من سنة الآخرة من المائة و العاشرة.

4.6. Ayasofya Nüşhası

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümünde bulunan ve h.1110/m.1698 yılında yazılmış olan bu eser, 04025 demirbaş numarasına kayıtlıdır. Aynı zamanda 3b-62a sayfaları arasındadır. Her sayfa 15 satırdan oluşup, 200X115 (125X60) mm ölçülerindedir. Talik yazı türü ile yazılmıştır. Ön kapağında kırmızı, sarı ve beyaz renkli çizgilerden oluşan desenler bulunmakta, arka kapağı ise beyaz renkten oluşmaktadır.

1b:

الحمد لله الذي زين عباده بالألفاظ والأقوال وفضلهم بما عكّمه من بدائع الحكم ولطائف الأمثال. والصلاة على رسوله المبعوث بمكارم الخصال الموصوف بأحسن الأخلاق وأكرام الفعال و على آله و أصحابه المكرّمين بالفضل...
... فيقول أفقر عباد الكريم مصطفى بن إبراهيم عفا عنهما الغفور المجاهدين و مقام الأولياء العارفين...

62a:

تم جمع زبدة الأمثال ترتيبه و تعليقه في الليلة الآخرة من شهر جمادى الآخرة من السنة الآخرة من المائة الآخرة و هي المائة و العاشرة من الف سنة. المهاجرة من هجرة أفضل البرية

4.7. Bağdatlı Vehbi Nüşhası

Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi bölümünde bulunan bu eser, 01751 demirbaş numarasına kayıtlıdır. Aynı zamanda 4b-50a sayfaları arasındadır. Her sayfa 21 satırdan oluşmaktadır. Nesih yazı türü ile yazılmıştır. Kitabın kapağı kahve renklidir. Kitabın adı 2a sayfasında, “Zubdetu’l-emsâl ve’l-ehâdis” olarak geçmektedir. Eser Muhammed b. Ahmet tarafından istinsah edilmiştir, istinsah tarihi ise verilmemiştir.

1b:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. الحمد لله الذي زين عباده بالألفاظ والأقوال وفضلهم بما علّمه من بدائع الحكم ولطائف الأمثال. والصلاة على رسوله المبعوث بمكارم الخصال الموصوف بأحسن الأخلاق وأكارم الفعال وعلى آله وأصحابه المكرّمين بالفضل والإفضال ما تناوب الأيام والليالي ...

أما بعد فيقول أفقر عباده الله الكريم مصطفى ابن ابراهيم عفا عنهما الغفور الرحيم من بلدة دار الغزاة والمجاهدين والمدار الأولياء العارفين...

48a:

...لشرب الدخان كما تراه زماننا و سالت العلامة شيخ صنع الله أفندي رحمه الله والفاضل زين الدين أفندي عن هذا فأجابني كل منهما بمثل ذلك كذا في كتاب مرشد الخيّين و أنليس الموحدين من تأليف محمد بن أحمد العوفي.

4.8. H.Hüsnü Paşa Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi H. Hüsnü Paşa bölümünde bulunan bu eser risale olup, 00783-001 demirbaş numarasına kayıtlıdır. Aynı zamanda 3b-35b sayfaları arasındadır. Her sayfa 25 satırdan oluşmaktadır ve 210X125 (154X76) mm. ölçülerindedir. Nesih yazı türü ile yazılmıştır. Kitabın kapağı sarı renkli desenlere sahiptir. Eserin istinsah tarihi ise verilmemiştir.

1b:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. الحمد لله الذي زين عباده بالألفاظ والأقوال وفضلهم بما علّمه من بدائع الحكم ولطائف الأمثال. والصلاة على رسوله المبعوث بمكارم الخصال الموصوف بأحسن الأخلاق وأكارم الفعال وعلى آله وأصحابه المكرّمين بالفضل والإفضال ما تناوب الأيام والليالي ...

و بعد فيقول أفقر عباد الرحيم مصطفى بن ابراهيم عفا عنهما الكريم عن بلدة دار الغزاة والمجاهدين و مقام الأولياء العارفين...

34b:

... و الحمد لله رب العالمين و صلّى الله على سيدنا محمد و آله و صحبه أجمعين تمت هذه الرسالة ... تقليد الإمام الأعظم على تقليد غيره...لشيخ اكمل الدين افضل ... و كان في وقت تحريرها قاضى لعسكربا

4.9. Lala İsmail Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa bölümünde bulunan bu eser 6340 demirbaş numarasına kayıtlıdır. Aynı zamanda 2b- 65 b sayfaları arasındadır. Her sayfa 13-15 satırdan oluşmaktadır ve 143X95 (*X065)mm. ölçülerindedir. Talik yazı türü ile yazılmıştır. Kitabın ön yüzü beyaz renginde arka yüzü ise turuncu renklidir. Eser, h.1086/m.1675 yılının muharrem ayında istinsah edilmiştir. Giriş sayfasında kitabın ismi yazılıdır. Kimi yerlerde kırmızı keşideler mevcuttur.

1b:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. الحمد لله الذي زين عباده بالألفاظ والأقوال وفضلهم بما علمه من بدائع الحكم ولطائف الأمثال. والصلاة على رسوله المبعوث بمكارم الخصال الموصوف بأحسن الأخلاق وأكارم الفعال و على آله وأصحابه المكرمين بالفضل والإفضال ما تناوب الأيام والليال ...

فيقول أفقر عباد الرحيم مصطفى بن ابراهيم عفا عنهما الكريم عن بلدة دار الغزاة و المجاهدين و مقام الأولياء العارفين...

64b:

على المرء أثقل من السموات. تم الكتاب بعون الملك الوهاب ... الضعيف النخيف المحتاج إلى رحمه الله تعالى ... خليل بن ولي لجميع المؤمنين و المؤمنات الأحياء منهم و الأموات برحمتك ارحم الرحيمين الحمد رب العالمين منهم سنة ١٠٨٦ المحرم الحرام

4.10. Ağa Efendi Tanacan Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi Ağa Efendi Tanacan bölümünde bulunan bu eser, risale olup 00032-001 demirbaş numarasına kayıtlıdır. *Zubdetu'l-emsâl* adlı eser 3a-49a sayfaları arasındadır. Her sayfa 19 satırdan oluşmaktadır ve 215X125(150X70) mm. ölçülerindedir. Talik yazı türü ile yazılmıştır. Kitabın ön yüzü ve arka yüzü koyu yeşil renklidir. Eserin istinsah tarihi ise verilmemiştir. 2a sayfasında eserin adı belirtilmiştir. Eserde kırmızı keşidelerde mevcuttur.

1b:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. الحمد لله الذي زين عباده بالألفاظ والأقوال وفضلهم بما علمه من بدائع الحكم ولطائف الأمثال. والصلاة على رسوله المبعوث بمكارم الخصال الموصوف بأحسن الأخلاق وأكارم الفعال و على آله وأصحابه المكرمين بالفضل والإفضال ما تناوب الأيام والليال و تعاقب الأسحار و الأصال.

و بعد أفقر عباد الرحيم مصطفى بن ابراهيم عفا عنهما الكريم عن بلدة دار الغزاة و المجاهدين و مقام الأولياء العارفين..

48a:

تمّ زيادة الأمثال بعون الله الملك المتعال في شهر...

دعا أول السنة بسم الله الرحمن الرحيم و صلى الله على سيدنا محمد و على آله و صحبه و سلّم اللهم أنت الا يدي
القديم الأول و على فضلك العظيم.... و كرم جودك المغول و هذا عام جديد قد أقبل أسئلك اللهم العصمة فيه من الشيطان

Ayrıca esere dair ulaşabildiğimiz diğer nüshalar:

- Beyazıt Devlet Kütüphanesi: Beyazıt, 5381, Zubdetu'l-Emsâl li vukû'iha umdeti'l-akvâl.
- Beyazıt Devlet Kütüphanesi: Beyazıt, 5605, Zubdetu'l- Emsâl
- Ankara Milli Kütüphane, Zubdetu'l Emsâl, Yazma Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 9029/3 demirbaş numarasında 167a-213b sayfaları arasındadır.

Sonuç

Osmanlı döneminde atasözlerine dair var olan yazma eserleri incelediğimizde bu alanda telif olunan eserin az olduğunu görmekteyiz. Bu yüzden XVII. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden biri olan Gelibolulu Mustafa b. İbrahim'e ait olan Zubdetu'l-emsâl adlı eseri atasözleri bağlamında önem arz etmektedir.

Esere bakıldığında Gelibolulu Mustafa b. İbrahim eserine besmele, hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Daha sonra memleketinin Gelibolu olduğunu ifade etmektedir. Atasözlerine ilişkin kapsamlı bir tanımdan sonra eseri niçin telif ettiğine değinen müellif, hangi âlimlerden ve kaynaklardan istifade ettiğini ve eseri telif etmedeki amacını açıklamaktadır.

Eserin muhtevasına bakıldığında ise eserin toplamda yirmi bâb'a ayrıldığı görülmektedir. Din, ahlak, cömertlik, maddi ve manevi konular, aile, ticaret, insanın olumlu veya olumsuz yönleri, yolculuk, arkadaşlık, mevki, makam, gurur, evlilik, sabır, nasihat, özür dileme, fakirlik, zenginlik, cimrilik, cömertlik, sağlık, yemek, içmek, medih, hiciv, sadakat ve yalnızlık gibi pek çok muhtelif mevzu anlatılıp bu konulara dair atasözlerine geniş bir şekilde yer verilmiştir. Bu konu-

ların daha kolay anlaşılması amacıyla da müellif tarafından her bölümün başına hadis-i şerifler eklenmiştir.

Bu makale de ise öncelikle mesele dair kısaca bilgi verildikten sonra müellifimiz olan Gelibolulu Mustafa b. İbrahim'in künyesi, hayatı, edebi kişiliği ve eserlerinden olan Tuhfetü'l-'Avâmil'e kısaca değinildikten sonra makale konumuzu oluşturan Zubdetü'l-Emsâl adlı eserin tanıtımı, eserin telif sebebi, detaylı bir şekilde konusu, içeriği ve eserde bahsi geçen âlimler mümkün mertebe tanıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca müellifin izlemiş olduğu metoda ve nüshaların tavsifine de yer verilmiştir.

Bu çalışmada Gelibolulu Mustafa b. İbrahim'in tevazu göstererek telif etmiş olduğu bu eseri gün yüzüne çıkartarak hem yazma eserlere dair yapılmış çalışmaların artmasına hem de atasözlerine dair yapılmış çalışmalara bir nebze de olsa katkıda bulunmaya çalıştık.

SUMMARY

MUSTAFA BIN İBRAHİM OF GALLİPOLİ AND HIS
ZUBDAT AL-AMSAL

Turgay GÖKGÖZ*

When we look at the manuscript about the proverbs in Ottoman era, we see that the number of works is quite few. For that reason, the *Zubdetu'l-emsâl* by Gelibolulu Mustafa b. İbrahim is very important with regard to proverbs. In this article I tried to introduce Gelibolulu Mustafa b. İbrahim as much as possible, by providing information about his life, literary personality and works. I also gave some information about other scholars mentioned in his work. In addition to that, I also included his methodology and the characteristics of his work. The author was born as Mustafa b. İbrâhîm, as for his date of birth there is no record in any source. He is known with cognomen Gelibolulu since he is born in Gelibolu (Gallipoli) township of Çanakkale. Besides this he is also known as Hanefî, Nakşibendî ve Türkî. Having studied in İstanbul, Gelibolulu Mustafa b. İbrahim spent his life in Biga, where he published his works and raised many students as a madrasah scholar. The records show that he died in 1024th year of the Hegira (1615 A.D.) and was buried in the village of Kutluoba in the township of Bayramiç in Çanakkale. When we analyze remaining two works of the author, we see that in addition to being a linguist and literary person he was also learned in study of hadith. His *Tuhfetu'l-'avâmil*, one of the best known explanations on “avâmil”, shows us that the author has knowledge about “nahiv” and even made additions in his explanatory notes. In addition to that, we should note that this work was used as study material in Ottoman madrasahs, published many times and sought out by the students a lot. Another work of the author is called *Zubdetu'l-emsâl*. This work proves that the author has knowledge about the proverbs. The author added hadiths at the beginning of each chapter to mark the chapters. This hints us that he is interested in study of hadith as well. The analysis of each chapter of this work shows us that the author has mentioned issues such as ethics, oration, science, poetry, human relations, society, individ-

* Res.Asst., Istanbul University, Eastern Languages and Literatures Department, Arabic Language and Literature (trgy1987@hotmail.com).

ualism, richness, poorness, and patience and provided first hadiths then proverbs on these themes. This is an indication of his vast knowledge in various disciplines.

Kaynakça

Bağdatlı İsmâ'îl Pâşa: **Hediyetu'l-Ârifin**, c.II, MEB, İstanbul,1951.

Bağdatlı İsmâ'îl Pâşa: **İdahu'l-Meknûn**, c.II, MEB, İstanbul,1951.

Brockelmann, Carl: **Geschichte Der Arabischen Litteratur**, E.J. Brill, Leiden, 1949.

Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Matbaa-i 'Amire, İstanbul, 1915.

Çelebi, Kâtip: **Keşfu'z-Zunûn**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997.s

Çetin, Nihad M.: "Sukkerî " **İslam Ansiklopedisi**, MEB, İstanbul, s. 92-94.

Çiçek, Hacı: "el-Hariri'nin Maqâmât'ında Geçen Darbimesellerin Analitik Kritiği" **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** (41), 2016, s. 67-95.

Emecen, Feridun: "Süleyman I" **DİA**, İstanbul, s. 62-74.

Enis, İbrahim: **Mu'cemu'l-Vasît**, Dâru Ahyâ'i't-Turâsi'l-'Arabiyye, Kahire, 1973.

ez-Ziriklî, Hayreddîn: **el-Âlam Kâmus Teracim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-'Arab ve'l-Musteşrikîn**, c.VII, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1992.

Ğazâlî, Ebû Hâmid Hucetu'l-İslâm, **İhyâ'u 'Ulûmi'd-dîn**, Dâru'l-Marife, Beyrut.

Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm: **Zubdetu'l-Emsâl**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Nüshası, 00041.

İnanç, Yonis: "Gelibolulu Mustafa b. *İbrâhîm* ve Tuhfetu'l-Avâmil", **Marmara**

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

Kehhâle, Ömer Rıdâ: **Mu'cemu'l-Muellifin ve Terâcimu Musannifi'l-Kutubi'l- 'Arabiyye**, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1993.

Se'libî, Ebû Mansûr 'Abdumelik en-Nisâbûrî: **Yetîmetu'd-Dehr** Neşir: Ali Muhammed Abdullatîf, Matba'atu's-Savi, Kahire, 1934.

Serkîs, Yûsuf b. İlyas b. Mûsa ed-Dımaşk: **Mu'cemu'l-Matbûati'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arreb**e, Matbû'atu Serkîs, Kahire, 1928.

Tüccar, Zülfikar: "Ahmed b. Muhammed el-Meydânî" **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul, 2004. s. 501-502.

Yavuz, Mehmet: **Arap Gramerine Dair Eser Yazan Osmanlı-Türk Âlimleri**, Çantay Yay. İstanbul, 2008.